

TOESPRAAK EKKLESIA AMSTERDAM zondag 11 februari 2018

Het gouden kalf

Colet van der Ven

In zijn novelle *De Wet*, een na-vertelling van het boek Exodus, beschrijft Thomas Mann nog een tikje smeüiger dan in het fragment dat we net lasen, hoe het volk, na het lange wegblijven van Mozes, ongedurig wordt, hoe die ongedurigheid zich vertaalt in het verzoek aan Aäron om voor hen een gouden kalf te smeden, hoe het vervolgens alle remmen los gooit en in een totale orgie het heilige dat Mozes hen had opgelegd afzweert. 'Het zwelgde op weerzinwekkende wijze in zijn terugval. Danste in twaalf reien om het beeld: geen kalf, maar een stier, de onvervalste, ordinaire vruchtbaarheidsstier van de volken der aarde.' En dan het tafereel daaromheen. 'Sommigen aten naaktslakken, anderen lagen bij hun zuster, en dat in het openbaar, ter ere van het kalf. Weer anderen zaten gewoon neer en ontlastten zich. (...) Ergens sloeg iemand zijn vleselijke moeder links en rechts om de oren.'

Mozes, terugkomend van de berg, nog vervuld van het visioen, die driftkop smijt, witheet van woede, de tafelen tegen de grond. Geen paarden voor de zwijnen. Mozes is geen pragmaticus zoals zijn broer, geen relativist, maar een visionair. Hij snapt dat het tot vernietiging leidt wanneer aardse zaken als vruchtbaarheid en kracht en rijkdom tot het bovenaardse worden verheven. Dat het leidt tot een samenleving waarin de wet aan gruzelementen ligt.

Ook de Joodse componist Arnold Schönberg begreep dat. Hij schreef zijn opera *Mozes en Aäron* in de jaren dertig van de vorige eeuw, de tijd van het opkomend nationaalsocialisme, een nieuwe afgod, een politieke religie waarvoor mensen geofferd mochten worden. In het laatste gezongen gedeelte van de opera schreeuwt Mozes uit: 'Onvoorstelbare God. Onuitsprekbare, veelduidige Gedachte. Laat jij deze uitleg toe? Mag Aäron, mijn mond, dit beeld maken? Dan heb ik mezelf een beeld gemaakt, vals als een beeld maar zijn kan.'

Zijn God is geen kalf, tastbaar, zichtbaar, symbool van kracht en potentie.

Zijn God troont niet op goud.

Zijn God voedt geen genotzucht en hebzucht en idolatrie.

Zijn God woont in zijn woord, maakt daarin duidelijk dat hij de ellende van de onderdrukten ziet, hun klachten en noodkreten hoort.

Zijn God is de God van het ethisch appèl, het beroep op mensen om solidair te zijn en lief te hebben.

Aäron probeert te relativiseren. 'Beetje water in de wijn, zo zijn de mensen nu eenmaal. Zij wilden dat ik een god voor hen maakte, ik vroeg goud en zij gaven het ook nog, als vanzelf... kan ik het helpen? De menselijke natuur is niet anders.'

Het is ook die halfslachtige houding waarin Aäron op het zeventiende-eeuwse schilderij *De aanbidding van het gouden kalf* staat afgebeeld: enigszins aan de zijkant, gekleed in een wit gewaad, wijzend naar de halfblote, verwilderd dansende mensen rondom het kalf. 'Kijk hen, ik kan er ook niets aan doen, zij wilden dit.'

In een serie van *de Volkskrant*, waarin wekelijks een actueel fenomeen wordt gerelateerd aan een oud verhaal, verbond de schrijfster de Aäron op dit schilderij aan Alan Greenspan. Hij zou de Aäron van onze tijd zijn.

Alan Greenspan, jarenlang een van de machtigste mannen ter wereld. Deze in Amerika geboren zoon van Hongaars-Joodse ouders was van 1987 tot 2006 directeur van de FED, de Amerikaanse centrale bank. Hij werd de profeet van de financiële wereld, zijn naam en faam

groeiden uit tot bijna mythische proporties en een immens leger van exegeten, veelal bankiers en beurshandelaren, probeerden zijn spaarzame woorden tot op de komma te analyseren en te interpreteren. Eén zin kon leiden tot een hoge opvlucht of een diepe val van de beurskoersen. Inmiddels wordt hij beschouwd als een van de belangrijkste aanstichters van de puinhoop op de financiële markt in 2008. Hij verleidde beleggers goedkoop geld te lenen, waarbij onverantwoord grote risico's werden genomen. Hij moedigde mensen aan een huis te kopen en stelde hen gerust over hypotheek met variabele rente, wat leidde tot dramatische toestanden. Misschien staan ze u nog voor ogen, de journaalbeelden van gedupeerde huizenbezitters, dakloos voor hun dichtgespijkerde woningen.

Alan Greenspan, vazal, vertrouweling, volgeling, minnaar van Ayn Rand, de schrijfster van het boek dat in Amerika na de bijbel als het meest invloedrijke boek van de twintigste eeuw wordt beschouwd, *Atlas Shrugged* uit 1957, in het Nederlands vertaald als 'Atlas in Staking'. Zelf een bijbel - die van het eigenbelang - met een heel eigen utopie - die van de begeerte. Dertig jaar geleden maakte een vriendin mij attent op haar boeken. Ik was gefascineerd en tegelijk vervuld van weerzin. Haar boeken zijn een even hartstochtelijk als meeslepend geschreven pleidooi voor egocentrisme. Rand breekt met grote ethische systemen uit de traditie door te stellen dat eigenbelang, egoïsme en zelfzucht deugden zijn, en altruïsme een kwaad. Delen met anderen is uit den boze want de mens is geroepen zijn onvervreembare, onschendbare eigendom op te bouwen. Het doel van dat vergaren mag nooit en te nimmer zijn om een deel terug te laten vloeien naar de samenleving, want dat zou het failliet van de vrije maatschappij betekenen. Alles draait om het financiële eigenbelang. De utopisten in de roman, die deze waarden onderschrijven, trekken zich terug in een gemeenschap in Atlantis en vernietigen de rest van de wereld, want alleen totale destructie van het oude kan leiden tot iets nieuws.

De slotzin van haar roman *Atlas in staking* luidt: 'Hij (de hoofdpersoon) hief zijn hand omhoog en boven de lege, verwoeste aarde, maakte hij in de lucht het teken van de dollar.'

Zestig jaar later had ze kunnen schrijven: hij, Alan Greenspan, mijn vazal, vertrouweling, volgeling en minnaar, hief zijn hand omhoog en boven de in elkaar gestorte markt met alle verwoestende gevolgen van dien maakte hij in de lucht het teken van de dollar. Greenspans honorarium voor een lezing bedroeg een aantal jaren geleden nog twee ton.

Voor een onderzoekscommissie van het Huis van Afgevaardigden gaf Greenspan toe dat de FED gefaald had, dat het model zoals hij dat van de wereld had geschetst, tekortkomingen vertoonde. Maar dat maakte hem niet verantwoordelijk, zou hij later zeggen. De schuld lag bij de menselijke natuur, die nu eenmaal getekend wordt door hebzucht. En hier horen we de echo van Aäron: het is de menselijke natuur... Kan ik er wat aan doen, ze wilden het zelf.

En ja, het klopt. We zijn allemaal behept met die menselijke natuur waar Aäron, Ayn Rand en Alan Greenspan het over hebben. Zonder die menselijke natuur geen dansende menigte rondom het kalf en geen gedupeerde beleggers. 'Wij gingen met andere goden / uit zilverlingen gesmeed in de smidse.' Die menselijke natuur die een uitweg zoekt voor angst en onzekerheid in de aanbidding van gouden kalveren in soorten en maten. Geld, hebzucht, een perfect uiterlijk, seks, macht, verslaving. Die menselijke natuur die ons terug duwt naar de vleespotten, weg van de woestijn van beproevingen, weg van de weg naar de vrijheid. Terug in slavernij, naar het schijnbaar veilige houvast, de vreugdeloze, perspectiefloze zekerheid. Wie kent het niet uit eigen ervaring?

Maar als daarmee het laatste woord over de menselijke natuur gezegd zou zijn, dan zouden Ayn Rand en Alan Greenspan het gelijk aan hun zijde hebben en alles in mij verzet zich daartegen. Maar ook alles in de bijbel weerspreekt dat. De verhalen ontkennen niet het feilen en falen van de mens, maar doen een appèl op het ingeschapen verlangen én vermogen - ook dat is menselijke natuur - om onszelf en elkaar te bevrijden van alles wat ons knecht. Zoals een predikant afgelopen week zei in een televisie-interview: 'Geloven is vertrouwen.' En dan is de vraag: waarin stel je je vertrouwen? In de overheid? In de bank? In autonomie? In het ik? Of in iets wat daarboven uitstijgt? We hebben het geluk dat we in deze gemeenschap elkaar daarover mogen bevragen, daarin mogen bemoedigen, daarover kunnen lezen en zingen. Die vragen en verhalen roepen op tot inkeer, zijn een ethisch appel met solidariteit en liefde als ijkpunten. Ze zijn tegelijkertijd roeping en opdracht om onszelf en elkaar vrij te maken en in die vrijheid het geluk van onze bestemming te ervaren: menswording.

Tot slot: misschien herinnert u zich de weergaloze beelden van Rijk de Gooijer na afloop van de uitreiking van de Gouden Kalveren in de taxi bij Maarten Spanjer. Iconisch.

'Wat moet je nou met zo'n kalf?' schampert Rijk op de achterbank.

'Je kan hem weggooien,' suggereert Maarten, 'gooi hem dan weg.'

Rijk draait het raampje open, zegt: 'Dat ding heeft toch geen waarde meer', en smijt, zijn achternaam eer aandoend, het gouden kalf het raam uit. Van de spotlights in het donker. Van het pluche op het asfalt. Dat zouden wij ook moeten doen met onze gouden kalveren. Vandaag nog. Weg ermee. Zo moge het zijn.